

Ir. P. B. de Boer

HET LANDBOUWBEDRIJF ALS NEVENBEROEP
Perspectieven voor samenwerking

Interne Nota No. 126

September 1968

Niet voor publikatie - Nadruk verboden

INHOUD

		Blz.
HOOFDSTUK I	INLEIDING	5
HOOFDSTUK II	PLAATS VAN HET ALS NEVENBEROEP UITGEOEFENDE BEDRIJF IN DE LAND- BOUW	7
	§ 1. West-Duitsland	7
	§ 2. Nederland	8
HOOFDSTUK III	MOGELIJKHEDEN VAN SAMENWERKING MET ALS HOOFDBEROEP GEEXPLOITEERDE BEDRIJVEN	10
	§ 1. Volwaardige landbouwbedrijven en ge- meenschappelijk geëxploiteerde weide- gronden	10
	§ 2. Onvolwaardige landbouwbedrijven welke in samenhang met een nauw verwant hoofdberoep geëxploiteerd worden	10
	§ 3. Onvolwaardige landbouwbedrijven welke niet in samenhang met het andere beroep geëxploiteerd worden maar waar de ex- ploitant en zijn gezin wel een substantieel arbeidsaanbod voor het bedrijf ter beschik- king stellen	10
	§ 4. Vrijetijds-bedrijven met vrijwel geen cultuurgrond	11
	§ 5. Vrijetijds-bedrijven waar het arbeids- aanbod niet van substantieel belang is doch de oppervlakte cultuurgrond wel	11
	§ 6. Samenvatting	13
AANHANGSEL	Functies en disfuncties van de gelegenheids- landbouw volgens Hoyois en Everaet	14
BIJLAGEN	(statistische informatie)	16
	1. Historische ontwikkeling	16
	2. Classificatie-invloeden	18
	3. Spreiding	19
	4. Het andere beroep	21
	5. Grondgebruik	22

HOOFDSTUK I

INLEIDING

In verband met de tijdelijke detachering van de opsteller van deze nota bij het Institut für Wirtschaftslehre des Landbaues van de Landwirtschaftlichen Hochschule te Hohenheim is nagegaan welke mogelijkheden er zijn om voor Nederland een onderzoek op te zetten naar de perspectieven van samenwerking tussen landbouwbedrijven die als nevenberoep uitgeoefend worden en landbouwbedrijven die als hoofdberoep uitgeoefend worden.

Dit onderwerp leek in het kader van deze detachering aantrekkelijk omdat een dergelijk onderzoek momenteel in Hohenheim in volle gang is en de omvang van een simultaan voor Nederlandse omstandigheden te verrichten onderzoek binnen redelijke grenzen gehouden zou kunnen worden. Dit onderwerp zou dus een goede gelegenheid kunnen bieden om door te dringen in de opzet en uitwerking van het normatieve bedrijfsonderzoek met behulp van lineaire programmering zoals dat aan het genoemde instituut verricht wordt.

Om een beter inzicht te krijgen in de mogelijkheden om aan een dergelijk onderzoek een voor Nederlandse omstandigheden zinvolle inhoud te geven is nagegaan in welke mate het "Nebenerwerbsbetrieb" in Nederland voorkomt, mede in vergelijking met de toestand in de Bondsrepubliek, alsmede welke samenwerkingsvormen voor deze bedrijven in aanmerking komen.

De belangrijkste conclusies welke aan deze verkenningen verbonden kunnen worden laten zich als volgt samenvatten:

1. Het als nevenberoep geëxploiteerde landbouwbedrijf is in West-Duitsland een historisch gegroeid en (nog steeds) wijdverbreid verschijnsel. Voortbestaan en zelfs uitbreiding van deze bedrijfsvorm vinden ondersteuning in de heersende politieke inzichten. In dergelijke omstandigheden kan een onderzoek naar de mogelijkheden tot samenwerking in de bewerkings sfeer tussen bedrijven welke als hoofdberoep en bedrijven welke als nevenberoep geëxploiteerd worden en naar de daaraan verbonden consequenties voor bedrijfsinrichting, bedrijfsvoering en bedrijfsuitkomsten van beide typen bedrijven van belang zijn, in het bijzonder wanneer het loonwerkapparaat onvoldoende ontwikkeld is om in de noden van het nevenbedrijf te voorzien.
2. In Nederland komt deze bedrijfsvorm veel minder voor; het lijkt bovendien om een nogal heterogene groep te gaan. Binnen het kader van de verwachtingen omtrent toekomstige ontwikkelingen en met inachtneming van wat agrarisch-structureel en sociaal wenselijk geacht moet worden lijkt voornamelijk de inbreng van grond en kapitaal in een gemeenschappelijk bedrijf een bruikbaar onderzoeksonderwerp op te kun-

nen leveren. In dat geval verschuift de problematiek echter naar de financieel-juridische vormgeving en de winstdeling.

3. Op grond van de voorgaande overwegingen lijkt de kans groot dat het moeilijk zal zijn een met de aanpak in Hohenheim parallel lopend onderzoek op te zetten.

HOOFDSTUK II

PLAATS VAN HET ALS NEVENBEROEP UITGEOEFENDE BEDRIJF IN DE LANDBOUW

§ 1. West-Duitsland

Het als nevenberoep geëxploiteerde landbouwbedrijf neemt in de Duitse landbouw een belangrijke plaats in. Het betreft voornamelijk kleine bedrijven (gemiddeld \pm 2,25 ha cultuurgrond) waar door het gezin in een belangrijk deel van de arbeidsbehoefte wordt voorzien. Deze bedrijfsvorm bestaat reeds sinds de industriële revolutie en was er van oorsprong op gericht om bij de heersende arbeidsvoorwaarden een minimum-bestaan zeker te stellen.

Op dit moment wordt ongeveer 60% van de landbouwbedrijven in West-Duitsland met \pm 25% van de cultuurgrond als nevenbedrijf geëxploiteerd 1). Tussen 1949 en 1963 nam in een steekproef van 44 gemeenten het aantal van deze bedrijven af met bijna 40% terwijl het totaal aantal bedrijven met ongeveer 30% verminderde en het aantal volwaardige landbouwbedrijven met 13% toenam 2). Volgens een andere bron is in de gehele Bondsrepubliek het aantal als nevenberoep geëxploiteerde bedrijven tussen 1949 en 1960 zelfs toegenomen 3).

In het bijzonder van de zijde van de landbouworganisaties in Duitsland wordt nogal eens bepleit het aantal landbouwbedrijven en de verdeling van de cultuurgrond zoals die thans bestaan zoveel mogelijk in stand te houden 3). Dit standpunt lijkt voort te komen uit een opvatting omtrent taak en plaats van platteland en landbouw in de samenleving waarin nog een grote betekenis aan de binding van de bevolking met de bodem wordt gehecht. Deze ideeën hebben goede weerklank gevonden bij de Duitse Bondsregering zoals mag blijken uit het volgende citaat uit een verklaring waarin minister Höcherl onlangs voor de Bondsdag de doeleinden van de Duitse structuurpolitiek uiteengezet heeft 1):

" die Landwirte (werden) durch verstärkte Förderung geeigneter Formen überbetrieblicher Kooperation von unproduktiven Arbeiten im landwirtschaftlichen Betrieb entlastet und in die Lage versetzt, einen Haupt- und Nebenerwerb ausserhalb der Landwirtschaft aufzunehmen.

-
- 1) U. Werschnitzky: Künftige Formen nebenberuflicher Landbewirtschaftung; Agrarwirtschaft 16 (1967) 5 (mei).
 - 2) U. Werschnitzky: Nebenberufliche Landbewirtschaftung in sechs Gebieten der Bundesrepublik, I. Untersuchungsabschnitt; Berichte über Landwirtschaft, 180. Sonderheft (1965).
 - 3) H. Wiese: Agrarstrukturverbesserung und nebenberufliche Landbewirtschaftung; Innere Kolonisation, 15 (1966) 9 (sept.).
 - 4) Innere Kolonisation; 17 (1968) 8 (aug.) p.278.

Diese Politik ist nach Ueberzeugung der Bundesregierung wegen der in Mitteleuropa vorherrschenden Agrar- und Betriebsstruktur - mehr als drei Viertel der gesamten landwirtschaftlichen Nutzfläche werden von Betrieben mit unzureichender Existenzgrundlage bewirtschaftet - am ehesten geeignet, um die Sozial- und Einkommenslage der ländlichen Bevölkerung ohne Zerstörung der politisch erwünschten breiten Vermögensstreuung nachhaltig zu verbessern".

De consequentie van een dergelijk beleid zal uiteraard zijn dat het aandeel van de nevenberoepsbedrijven in de toekomst nog aanzienlijk groter zal worden.

§ 2. Nederland

In Nederland komt het als nevenberoep geëxploiteerde landbouwbedrijf veel minder voor dan in West-Duitsland. Volgens C.B.S.-gegevens werden in 1965 18% van de bedrijven ≥ 1 ha met 6,4% van de cultuurgrond door landarbeiders en niet-agrariërs geëxploiteerd. Volgens een steekproef van het L.E.I. uit 1957 is het aantal overigens in werkelijkheid groter dan de C.B.S.-tellingen aangeven (zie bijlage 2). Ook in Nederland gaat het overwegend om kleine bedrijven (gemiddelde oppervlakte voor bedrijven ≥ 1 ha in 1965 2,5 ha, zie ook bijlage 3).

Het aantal nevenbedrijven was kort na de Tweede Wereldoorlog zeer gering: niet meer dan 10% van de bedrijven met 4% van de oppervlakte cultuurgrond. Het totaal aantal landbouwbedrijven bereikte tegelijkertijd z'n maximum (bijlage 1). Dit kan er op wijzen dat het als nevenberoep geëxploiteerde landbouwbedrijf in ons land voor een niet onbelangrijk deel een overgangsfase bij de stichting en opheffing van als hoofdberoep geëxploiteerde landbouwbedrijven vormt. Bovendien kan het vasthouden van grond waarvoor een niet-agrarische bestemming wordt verwacht een rol spelen.

In 1965 hadden landarbeiders en niet-agrariërs samen weer ongeveer hetzelfde aandeel in het aantal bedrijven en de oppervlakte cultuurgrond als in 1930. Het aandeel van de landarbeiders afzonderlijk was echter veel geringer.

De toename gedurende de laatste 15 jaar wordt enigszins geflatteerd door een gewijzigde interpretatie van de C.B.S.-normen voor de indeling van de beroepsgroepen. De toename lijkt bovendien af te zwakken, voornamelijk doordat ook bij de nevenbedrijven het aantal kleinere bedrijven (1 - 3 ha) stagneert of zelfs afneemt (bijlage 1 tabel 4).

Volgens een L.E.I.-enquête van 1957 vertoonde in ongeveer 60% van de gevallen het hoofdberoep een meer of minder nauwe verwantschap met het landbouwbedrijf (bijlage 4). In een proefonderzoek welke in 1964 in een tweetal gemeenten ingesteld is was dit slechts resp. 17 en 11%. Hier kunnen plaatselijke invloeden echter een grote rol gespeeld hebben. Zo werkte 2/3 deel van de geënquêteerde in het dorp Enter op een textielfabriek.

Secundaire afvloeiing neemt in deze twee plaatsen slechts een bescheiden plaats in bij de nevenberoepsbedrijven (resp. 24 van de 102 gevallen

en 2 van de 73 gevallen). Wel is resp. 78% en 47% van de desbetreffende bedrijfshoofden van agrarische afkomst.

Wanneer men alleen let op de gemiddelde cijfers is het aandeel van de tuinbouwgewassen in de totale oppervlakte cultuurgrond op de bedrijven van landarbeiders en niet-agrariërs meer dan tweemaal zo groot als op de bedrijven van landbouwers en tuinbouwers (bijlage 5). Tot op zekere hoogte is het hier echter schijn die bedriegt. Het aandeel van de kleine bedrijven is nl. bij de groep landarbeiders + niet-agrariërs veel groter dan bij de groep landbouwers + tuinbouwers, terwijl op kleine bedrijven meer tuinbouw voorkomt dan op grote. Vergelijkt men alleen kleine bedrijven (< 5 ha) dan blijkt het aandeel van de tuinbouwgewassen in het grondgebruik bij landarbeiders en vooral bij niet-agrariërs veel kleiner te zijn dan bij landbouwers en tuinbouwers. Een tweede faktor is nog dat op het geringe aantal grote bedrijven (≥ 10 ha) waarvan het bedrijfshoofd om welke reden dan ook als niet-agrariër geïnclassificeerd wordt het aandeel van de tuinbouwgewassen relatief hoog is.

Het aandeel van het grasland in het grondgebruik is bij landarbeiders en niet-agrariërs ook wat hoger dan bij landbouwers en tuinbouwers. Dit doet zich met name voor in akkerbouwgebieden en in bedrijfsgrootte-klasse met weinig grasland. Volgens het proefonderzoek in Nederweert en Enter is de veedichtheid op de nevenbedrijven echter aanzienlijk lager.

In ditzelfde onderzoek bleken de nevenberoepsbedrijven voor de dierlijke veredelingsproduktie van meer betekenis te zijn dan voor het grondgebruik en de melkveehouderij. Het grote aantal nevenbedrijven zonder cultuurgrond in de C.B.S.-tellingen wijst ook in deze richting.

De akkerbouwgewassen nemen bij de landarbeiders en niet-agrariërs niet meer dan $\frac{1}{4}$ van de cultuurgrond in beslag, wat overeenkomt met gemiddeld 0,6 ha. In Nederweert (veel bouwland) bedroeg het aantal bewerkingseenheden per bedrijf voor akkerbouw + 160, in Enter (weinig bouwland) was dit + 40.

In de beide geënquêteerde plaatsen van het proefonderzoek maakte $\frac{3}{4}$ van de nevenbedrijven regelmatig gebruik van de diensten van een loonwerker. Alleen op de bedrijven met een omvang van minder dan 150 bewerkingseenheden was dit aandeel aanzienlijk lager. De loonwerker wordt hoofdzakelijk ingeschakeld bij de veldwerkzaamheden inclusief de grondbewerking.

HOOFDSTUK III

MOGELIJKHEDEN VAN SAMENWERKING MET ALS HOOFDBEROEP GEËXPLOITEERDE BEDRIJVEN

Uit een oogpunt van de mogelijkheden tot samenwerking met als hoofdberoep geëxploiteerde bedrijven kunnen bij de als nevenberoep geëxploiteerde bedrijven verschillende vormen onderscheiden worden. De volgende beschouwing is op een dergelijke indeling gebaseerd. Uiteraard zal deze indeling een wat vereenvoudigd beeld van de werkelijkheid geven.

§ 1. Volwaardige landbouwbedrijven en gemeenschappelijk geëxploiteerde weidegronden

Aan te nemen valt dat het grootste deel van de grotere bedrijven welke door het C.B.S. als bedrijven van niet-agrariërs geclassificeerd worden in deze groep thuis hoort. Te denken valt aan bedrijven van functie-boeren, bedrijven beheerd door betaalde bedrijfsleiders, geïntegreerde bedrijven, kloostergoederen, stichtingen, gemeenschappelijk beweidde kweldergronden, enz. Blijkens de uitkomsten van de landbouwtellingen treft men in deze categorie verhoudingsgewijs veel tuinbouw aan wat duidt in de richting van een relatief grote groep geïntegreerde bedrijven.

Het is duidelijk dat deze volwaardige landbouwbedrijven geen bijzondere samenwerkingsproblematiek opleveren.

§ 2. Onvolwaardige landbouwbedrijven welke in samenhang met een nauw verwant hoofdberoep geëxploiteerd worden

Dit betreft de bedrijven van landarbeiders, melkrijders, loonwerkers, arbeiders van loonwerkbedrijven e.d. De samenhang bestaat voor een belangrijk deel in de mogelijkheid om middels het hoofdberoep over werktuigen welke voor de exploitatie van het eigen landbouwbedrijf nodig zijn te kunnen beschikken. Uit de aard der combinatie van beroepen is dus reeds iets van "samenwerking" aanwezig, waarbij de vorm sterk afhankelijk zal zijn van de concrete omstandigheden.

§ 3. Onvolwaardige landbouwbedrijven welke niet in samenhang met het andere beroep geëxploiteerd worden maar waar de exploitant en zijn gezin wel een substantieel arbeidsaanbod voor het bedrijf ter beschikking stellen

Bij deze categorie valt voornamelijk te denken aan arbeiders en kleine zelfstandigen die hun hoofdberoep in een andere bedrijfstak hebben en aan rustende beroepspersonen. Deze groep komt in principe in aanmerking voor samenwerking in de bewerkingssfeer met volwaardige landbouwbedrijven (naast uiteraard de - slinkende - groep van landarbeiders waarvoor deze samenwerking echter doorgaans geen problemen op zal leveren). Te denken valt met name aan een uitwisseling van arbeid tegenwerktuigen of aan het gebruik van werktuigen tegen betaling.

Gezien de aard van het "Nebenerwerbsbetrieb" in Duitsland is het mogelijk dat het onderzoek zich daar o.a. op een dergelijk vraagstuk richt. In Nederland is dit soort echte nevenbedrijven evenwel geen historisch gegroeid verschijnsel welke in de levenswijze van de plattelandsbevolking verankerd ligt. Bovendien kan men zich afvragen of een exploitatiewijze als hier gesuggereerd wordt in het algemeen niet als minder gewenst beschouwd moet worden vanwege de belasting die deze voor het bedrijfs- hoofd en zijn gezin (met name ook de vrouw) oplevert en vanwege de belemmering die dergelijke bedrijven vormen voor de structurele ontwikkeling van de landbouw. Het is duidelijk dat de huidige lonen en sociale voorzieningen dergelijke bedrijven niet meer noodzakelijk maken. Het is ook duidelijk dat de ontwikkeling van een dergelijke bedrijfsvorm lijnrecht ingaat tegen het huidige structuurbeleid (uitkoop van te kleine bedrijven in ruilverkavelingen en door het O. en S.-fonds).

§ 4. Vrijetijds-bedrijven met vrijwel geen cultuurgrond

De boerderij dient hierbij in de eerste plaats als aantrekkelijke woonplaats (ruimte, rust, aantrekkelijk huis, speelgelegenheid voor de kinderen, etc.), de landbouwkundige exploitatie gaat de grenzen van een hobby niet te buiten (wat tuinderij, boomgaard, kippenhouderij of i.d.). Naar aard en omvang zijn deze "bedrijven" uit landbouwkundig oogpunt, ook voor wat betreft samenwerkingsmogelijkheden, niet interessant.

§ 5. Vrijetijds-bedrijven waar het arbeidsaanbod niet van substantieel belang is doch de oppervlakte cultuurgrond wel

Naast het recreatie-motief zal doorgaans het beleggingsmotief voor deze vorm van vrijetijds-landbouw belangrijk zijn. De wensen t.a.v. rentabiliteit en zeggenschap in de exploitatie kunnen verschillend zijn. Deze zijn in hoge mate bepalend voor de wijze waarop men de grond het beste kan (laten) exploiteren.

a. Verpachten van (het grootste deel van) de grond.

Geeft een geringe rentabiliteit. Zeggenschap in de exploitatie ontbreekt. Men heeft er echter ook geen werk van en er zijn vrijwel geen risico's aan verbonden. Voor eigen gebruik kan men de beschikking houden over een huis met erf en tuin als bedoeld in § 4. Betekent voor de hoofdberoepsbedrijven welke de grond pachten een duurzame bedrijfsver-

groting welke vaak geen grote investeringen met zich mee zal brengen.

b. Exploitatie in eigen beheer, bewerkingen zo veel mogelijk door loonwerker uit laten voeren.

Is met name van belang wanneer men het beheer als hobby beschouwt en daarom volle zeggenschap wil hebben. Zou bovendien tot een hogere rentabiliteit kunnen leiden dan verpachten. Is slechts uitvoerbaar wanneer het overgrote deel van de arbeidsbehoefte voortvloeit uit veldwerkzaamheden welke machinaal verricht kunnen worden wat de toepassingsmogelijkheden beperkt tot de akkerbouwsector. Biedt voorts alleen aantrekkelijke perspectieven voor bedrijven waar het saldo per ha goed is doch de werkingsomvang te gering om een vaste arbeidsbezetting te rechtvaardigen. Is dus geen oplossing voor boeren die zich genoodzaakt zien een andere werkkring te nemen omdat de kwaliteit van hun bedrijfsbeheer tekortschiet. Deze exploitatievorm levert uiteraard geen bijdragen aan de gewenste schaalvergroting van hoofdberoepsbedrijven.

c. Exploitatie in eigen beheer, bewerkingen in samenwerkingsverband door hoofdberoepsbedrijf uit laten voeren

Ook hier zijn de mogelijkheden beperkt tot akkerbouwteelten bij een voldoende hoog saldo per ha. De bewerkingskosten kunnen lager zijn dan bij inschakeling van de loonwerker. Door het eenzijdige karakter van de samenwerking is het gevaar echter zeer reëel dat het vrijetijds-bedrijf bij de uitvoering van de werkzaamheden op het tweede plan komt, wat behalve de feitelijke zeggenschap en de onderlinge verstandhouding ook de rentabiliteit aantast. Wanneer dit bezwaar vooraf al niet doorslaggevend is dan zal het toch bij de exploitant van het nevenbedrijf leiden tot een grote mate van terughoudendheid t.a.v. de duur van de samenwerkingsovereenkomst. Voor een hoofdberoepsbedrijf is de samenwerking echter alleen interessant wanneer deze in sterke mate blijvend is zodat dit bedrijf zijn uitrusting en zijn eigen produktieplan op de gezamenlijke werkingsomvang af kan stemmen. In deze samenwerkingsconstructie lijken dan ook sterk tegenstrijdige belangen verborgen te zitten welke de vraag oproepen of deze in de praktijk, afgezien van incidentele gevallen, wel ooit van de grond zal komen. Ze lijkt nog het eerst in aanmerking te komen in situaties waar de binding aan het eigen landbouwbedrijf zo groot is dat men dit niet op wil geven ondanks het feit dat men genoodzaakt is het hoofdberoep elders te zoeken en waar voorts het loonwerkapparaat onvoldoende is om de werkzaamheden op dergelijke bedrijven over te nemen. Het nevenbedrijf zal dan wel een oppervlakte van enige betekenis moeten hebben (b.v. 5 à 10 ha) om voor het hoofdberoepsbedrijf een interessante partner te zijn. Duurzame samenwerkingsvormen kunnen tot op zekere hoogte een positieve bijdrage leveren aan de structurele ontwikkeling van de landbouw omdat ze tot een betere capaciteitsbenutting leiden.

d. Grond en eventueel bedrijfsgebouwen inbrengen in een gemeenschappelijk bedrijf.

Dit biedt voor de rentabiliteit de beste mogelijkheden. Het risico is uiteraard groter dan bij verpachten. De zeggenschap is beperkt doch laat zich vrij nauwkeurig regelen. Vooral deze vorm van samenwerking zou een belangrijke bijdrage kunnen leveren voor de structurele ontwikkeling omdat niet alleen oppervlaktevergroting van de bedrijven plaats heeft doch ook de financiering daarvan door de samenwerking veilig gesteld wordt

(naast grond kan bovendien nog kapitaal ingebracht worden). Voor een dergelijke samenwerking liggen er geen bijzondere problemen bij de exploitatie zelf. De vraagstukken welke hier aan de orde komen zijn de financieel-juridische vormgeving van de gemeenschappelijke exploitatie en de verdeling van de revenuen. Hoewel hieraan een voor Nederlandse omstandigheden toepasselijk onderzoeksonderwerp verbonden zou kunnen worden schiet dit vermoedelijk volledig aan het onderzoek in Hohenheim voorbij.

§ 6. Samenvatting

Het voorgaande samenvattend kan geconcludeerd worden dat de perspectieven voor samenwerking (gemeenschappelijke capaciteitsbenutting door zelfstandige bedrijven) niet gunstig zijn wanneer men daar nevenbedrijfsbedrijven in betreft. Naarmate deze samenwerking hechter gedacht wordt nemen weliswaar de bezwaren van sociale en agrarisch-structurele aard af doch tegelijkertijd wordt het aantal situaties waarin een dergelijke samenwerking mogelijk is steeds kleiner en neemt het aantal mogelijke wrijfpunten binnen het samenwerkingsverband toe. De mogelijkheden om de bezitters van te kleine landbouwbedrijven deel te laten nemen in grotere, levenskrachtige, bedrijven door inbreng van grond en kapitaal laten zich in principe gunstiger aanzien. Hierbij gaat het echter niet meer om samenwerking doch om samensmelting wat een geheel andere problematiek oproept.

AANHANGSEL

Functies en disfuncties van de gelegenheidslandbouw volgens Hoyoïs en Everaet. 1)

Hoyoïs en Everaet geven in aansluiting op een analyse van de beschikbare statistische informatie over het nevenbedrijf in de Belgische landbouw een overzicht van de gevolgen van dit verschijnsel. In het volgende worden de door hen onderscheiden functies en disfuncties zonder commentaar zeer in het kort samengevat. Deze functies en disfuncties mogen niet verabsoluteerd worden, het belang van de verschillende punten wordt zeer sterk bepaald door de concrete situatie.

1. Het gezins- en sociale systeem

- Disfuncties:
- zware en langdurige arbeidsdagen voor het bedrijfshoofd en zijn vrouw,
 - minder aandacht voor het gezin en de opvoeding van de kinderen,
 - veelal wegvallen van de mogelijkheid vakantie te nemen,
 - geringere deelname aan sociale en culturele activiteiten.
- Functies:
- afwisseling en ontspanning, bezigheid voor oudere mensen,
 - mogelijkheid tot geldbelegging en vergroting van het inkomen,
 - bevordering van de contacten tussen verschillende bevolkingsgroepen,
 - tegengaan van de ontvolking van het platteland.

2. Het beroepssysteem

a. Het bedrijfssysteem

- Disfuncties:
- inkrimping van de bedrijfsomvang,
 - onvoldoende beroepsbekwaamheid (opleiding, belangstelling),
 - achterwege blijven van noodzakelijke aanpassingen in de bedrijfsstructuur.
- Functies:
- grote weerstand tegen economische wisselvalligheden,
 - verzekering tegen werkloosheid.

b. Het beroepssysteem van de arbeider

- Disfuncties:
- oppervlakkige aanpassing aan het hoofdberoep,
 - ongunstige waardering in de ogen van andere boeren en arbeiders (concurrentievervalsing, gebrek aan solidariteit),
 - hoge eisen t.a.v. verkorting van de arbeidsduur, "aan sommigen wordt verweten dat zij naar de fabriek komen uit-

1) G. Hoyoïs en H. Everaet. De gelegenheidslandbouw in België, een inhoudelijke en statistische benadering. - Leuven 1967.

- rusten".
- Functies:**
- onderdrukking van spanningen welke door het hoofdberoep opgeroepen worden,
 - positieverbetering (in materieel opzicht) door overgang naar ander hoofdberoep,
 - voor de werkgever betrouwbare arbeidskrachten die met weinig genoeg nemen.

3. Het landbouwsysteem

- Disfuncties:**
- opdrijving van de prijs van landbouwgrond,
 - belemmering van de mobiliteit van de aangehouden grond,
 - weerstand tegen ruilverkavelingen,
 - prijsvervalsing bij de afzet van produkten,
 - instandhouding van overproduktie door geringe reactie op prijzen,
 - op de markt brengen van minderwaardige kwaliteit produkten,
 - belemmering voor een planmatige landbouwpolitiek.
- Functies:**
- vergemakkelijking van de overgang naar een ander hoofdberoep,
 - toevloeiing van investeringsmiddelen uit het hoofdberoep,
 - vergroting van de mobiliteit van eventuele overtollige grond.

Classificatie-invloeden

a. Vergelijking C.B.S.-telling en L.E.I.-steekproef op basis van de C.B.S.-indeling

	Aantal bedrijven naar hoofdberoep bedrijfshoofd				
	landbouwers ≥ 1 ha	tuinbouwers ≥ 0,01 ha	landarbeiders ≥ 1 ha	niet-agrariërs ≥ 1 ha	totaal
C.B.S. (1957)	174 698	36 341	6 194	29 505	246 738
L.E.I. (1957)	153 737	38 737	8 782	42 680	243 516
L.E.I. in % van C.B.S.	88	107	142	145	99

(L.E.I. nota 151)

b. Grondgebruikers in 63 steekproefgemeenten volgens C.B.S. en volgens L.E.I. (1957)

L.E.I.	C.B.S.				Totaal	In %
	Landbouwers	Tuinbouwers	Landarbeiders	Niet-agrariërs		
Hoofdberoep landbouwers	11 687	23	40	70	11 820	59
landbouwer fruitelers	129	221	2	3	355	2
of tuinder tuinders	352	2 237	16	23	2 628	13
Ander landarbeiders	271	89	538	173	1 071	5
hoofdberoep overigen	780	184	112	1 573	2 649	13
Rustende rustende landb.	493	128	3	162	786	4
beroepsers. overigen	214	47	44	418	723	4
Totaal	13 926	2 929	755	2 422	20 032	100
in %	69	15	4	12	100	-

(L.E.I.-rapport 326)

BIJLAGE 3

Spreiding

a. Verdeling van de bedrijven geëxploiteerd door landarbeiders en niet-agrariërs over de bedrijfsgrootte-groepen (landbouwtelling 1965)

Bedrijfsgrootte	Aantal			Procentueel aandeel		
	alle bedrijven	landarb.	niet-agrar.	landarb.	niet-agrar.	samen
zonder cultuurgrond	11 248	928	8 326	8	74	82
0,01 - < 1 ha	43 775	4 612	23 486	11	54	64
1 - < 2 "	30 467	1 579	15 130	5	50	55
2 - < 3 "	18 162	786	7 526	4	41	46
3 - < 4 "	13 758	333	4 105	2	30	32
4 - < 5 "	11 813	150	2 447	1	21	22
5 - < 6 "	11 003		1 523		14	
6 - < 7 "	10 754		993		9	
7 - < 8 "	10 493		707		7	
8 - < 9 "	10 087		488		5	
9 - < 10 "	10 128		376		4	
10 - < 15 "	35 662		936		3	
15 - < 20 "	19 559		369		2	
20 - < 30 "	16 571		331		2	
30 - < 50 "	8 740		200		2	
50 - < 100 "	1 948		90		5	
≥ 100 ha	171		32		19	
Totaal	264 339	8 388	67 065	3	25	29

b. Oppervlakte cultuurgrond in gebruik bij landarbeiders en niet-agrariërs (landbouwtelling 1965)

Bedrijfsoppervlakte	Landarbeiders		Niet-agrariërs		Samen		% v.d. totale opp.
	ha	in %	ha	in %	ha	in %	
0,01 - 1 ha	1 451	20	9 780	7	11 231	7	56,8
1 - 5 "	5 822	80	63 349	43	69 171	45	37,2
5 - 10 "			27 277	19	27 277	18	7,0
10 - 20 "			17 495	12	17 495	11	2,2
20 - 50 "			15 421	11	15 421	10	2,1
≥ 50 "			13 142	9	13 142	9	7,7
Totaal	7 273	100	146 465	100	153 738	100	6,8

BIJLAGE 3 (vervolg)

c. Verdeling van bedrijven en cultuurgrond geëxploiteerd door landarbeiders en niet-agrariërs naar landbouwgebieden (landbouwtelling 1965)

Gebied	Aantal bedrijven			Oppervlakte (ha)		
	totaal	landarb. + niet-agr.	%	totaal	landarb. + niet-agr.	%
zeeklei	40 803	11 508	28	531 324	27 044	5,1
rivierklei	29 537	11 089	38	195 992	19 051	9,7
weidestrecken	43 585	10 307	24	420 660	24 199	5,8
zandgronden	126 435	36 868	29	963 787	77 435	8,0
veenkoloniën	6 280	1 203	19	92 493	2 343	2,5
tuinbouwgebieden	17 699	4 478	25	51 713	3 664	7,1
totaal	264 339	75 453	29	2 255 968	153 738	6,8

d. Verdeling van de geregistreerde grondgebruikers naar beroepsgroepen per landbouwgebied en bedrijfsgrootteklasse (L.E.I.-steekproef 1957)

	Aantal bedr. in steekproef	Procentuele verdeling over beroepsgroepen			
		hoofdberoep landb. of tuinder		overige grondgebruikers	
		zonder nevenberoep	met nevenberoep	ander hoofdberoep	rustende beroepspers.
zeekleigebieden	3 053	59	6	26	9
rivierkleigebieden	1 851	56	8	24	12
weidegebieden	2 551	73	5	13	9
zandgebieden	9 789	66	8	19	7
veenkoloniën	193	89	5	5	1
tuinbouwgebieden	2 495	80	5	10	5
Nederland	19 932	68	7	18	7
< 1 ha	2 527	42	4	36	18
1 - 5 ha	6 808	44	9	34	13
5 - 10 "	4 793	82	9	7	2
10 - 15 "	2 423	93	5	2	0
15 - 20 "	1 343	95	3	2	0
≥ 20 "	2 038	96	3	1	0

BIJLAGE 4

Het andere beroep

a. Aard der nevenberoepen en hoofdberoepen (L.E.I.-enquête 1957)

Beroep	Landbouwers en tuinders 1)	Overige grond- gebruikers 2)
	%	%
Melkrijder, melkcontroleur	20	4
Land-, tuin-, bosarbeider of grondwerker	17	27
Loonwerker, arbeider loonbedrijf	9	4
Beroep afhankelijk van de landbouw 3)	25	26
Verzorgend beroep 4)	13	13
Industrie-arbeider, los arbeider	3	12
Overige beroepen	13	14

1) exclusief landbouwers en tuinders zonder nevenberoep

2) exclusief rustende beroepspersonen

3) veehandelaar, inseminator, veevoederhandel, kuikenbroeder, werktuigensmid, werktuigenhandel. e.d.

4) bakker, timmerman, molenaar, caféhouder, e.d.

b. Landarbeiders en niet-agrariërs (excl. rustende beroepspersonen) met grondgebruik en/of veehouderij naar hoofdberoep (L.E.I.-enquête 1964)

Beroep	Nederweert	Enter
	%	%
Land-, tuin- of bosarbeider	4	-
Zelfstandige	12	18
Hoofdarbeider	2	7
Vakarbeider	8	23
Transportarbeider	2	1
Industriearbeider	14	41
Overige handarbeider	58	10
Percentage met een aan de agrarische sector verwant hoofdberoep	17	11
Aantal geënuquêteerden	102	73

BIJLAGE 5

Grondgebruik

a. Grondgebruik naar hoofdberoep per landbouwgebied en bedrijfsgrootteklasse (landbouwteiling 1965)

	Landbouwers + tuinbouwers				Landaarbeiders + niet-agrariërs			
	grondgebruik in %			% bedr.	grondgebruik in %			% bedr.
	akker- bouwge- wassen	gras- land wassen	tuin- bouwge- wassen	zonder cultuur- grond	akker- bouwge- wassen	gras- land wassen	tuin- bouwge- wassen	zonder cultuur- grond
Zeeklei	69	25	7	1	43	38	20	10
Rivierklei	25	65	13	1	16	62	25	10
Weidestrecken	6	91	3	1	5	89	7	21
Zandgronden	31	67	3	1	27	69	4	12
Veenkoloniën	78	21	1	1	58	40	2	17
Tuinbouwgebieden	7	51	42	0	6	56	39	5
Alle bedrijven	36	59	5	1	25	65	11	12
0,01 - < 1 ha	7	9	86		20	41	41	
1 - < 2 "	14	23	65		27	62	12	
2 - < 5 "	22	54	25		22	71	8	
5 - < 10 "	26	68	6		21	73	6	
10 - < 20 "	28	70	3		23	69	9	
20 - < 50 "	44	54	2		32	58	10	
50 - < 100 "	77	19	4		42	51	7	
≥ 100 ha	89	8	3		34	58	8	

b. Aantal bedrijven en grondgebruik naar hoofdberoep per bedrijfsgroottesklasse in de zeekeergebieden (landbouwtelling 1965)

	Landbouwers + tuinbouwers		Landarbeiders		Niet-agrariërs	
	aantal	grondgebruik in % bedrijv. akkerb. grasl. tuinb.	aantal	grondgebruik in % bedrijv. akkerb. grasl. tuinb.	aantal	grondgebruik in % bedrijv. akkerb. grasl. tuinb.
Zonder cultuurgrond	247		276		876	
0,01 - < 1 ha	2 643	8	1 461	30	3 123	27
1 - < 2 "	2 215	19	738	42	1 817	51
2 - < 3 "	1 666	33	340	34	948	45
3 - < 4 "	1 308	39	142	32	487	46
4 - < 5 "	1 254	41	62	27	294	41
5 - < 7 "	2 064	41			353	36
7 - < 10 "	2 549	43			188	39
10 - < 15 "	3 579	50			172	39
15 - < 20 "	2 510	56			65	35
20 - < 30 "	3 777	65			59	50
30 - < 50 "	4 068	76			68	57
50 - < 100 "	1 326	85			30	57
≥ 100 "	89	93			9	26
Totaal	29 295	69	3 019	35	8 489	44
		25	7	24	39	17